

BRD

Fra »arbejderbevægelsens historie« til »arbejderhistorien«

Af Ulrich Klein

Under indtryk af studenterbevægelsen fik arbejderbevægelsens historie i slutningen af 1960'erne en ny vigtig position på universiteterne i forbundsrepublikken; samtidig udviklede forskningen om arbejderbevægelsens historie i den regionale og lokale kontekst sig til en vigtig gren af socialhistorien. Undersøgelser om de mere omfattende emner f. eks. de teoretiske diskussioner og politiske aktioner fra arbejderbevægelsens organisationers side blev fulgt op af lokale studier, i hvilke de foreliggende resultater blev verificeret ved hjælp af bestemte hændelser eller i et bestemt tidsrum. Denne lokale historieskrivning havde frem for alt stillet sig selv den opgave at påvise de almene historiske tendenser i lokalområdet ved siden af de regionale særudviklinger og adskilte sig følgelig ikke metodisk fra de overregionale undersøgelses metode.

I overensstemmelse med denne forskningsinteresse var afhandlingerne om arbejderbevægelsens lokale historie frem for alt orienteret mod organisationshistorien.

De behandlede arbejderorganisationerne, som man siger i dag, »ud fra bestyrelsen«, medens arbejderklassens struktur og sociale historie i bedste fald blev behandlet kort i et indledningskapitel, uden indholdsmæssig forbindelse til den øvrige undersøgelse og uden sammenhæng med resultaterne af den organisationshistoriske fremstilling.

Det må i denne forbindelse understreges, at denne fremgangsmåde var den samme for forfattere med helt forskellige politiske opfattelser, og at man i forord o. s. v. gerne talte om en materialistisk indfaldsvinkel, som krævede en speciel hensyntagen til »basisstrukturer«, uden at man kunne finde noget om dette i den følgende tekst. Forsøgene på at interpretere mange omstridte problemer i arbejderbevægelsen ud fra forskellige politiske standpunkter blev gjort indholdsmæssigt og blev ikke diskuteret metodisk og kunne således ikke forklare mange fænomener tilstrækkeligt.

Fremhævelsen af disse negative aspekter må imidlertid ikke tilsløre, at der også i denne tid blev lavet mange vigtige afhandlinger, som kunne fremstille væsentlige problemer i arbejderbevægelsens organisationers historie og for en god dels vedkommende også kunne give rimelige løsningsforslag; først på baggrunden af disse undersøgelser kunne problematiseringen af væsentlige emneområder skride fremad og fra midten af 1970'erne blev der så udviklet nye metodiske ansatser i forbundsrepublikken. Derudover blev der opnået væsentlige korrektioner i den lokale historieopfattelse, og det blev muligt for de i dag bestående organisationer at få en opfattelse af deres egen historie.

Det er her ikke stedet til at gå ind på de indtil 1976 udkomne afhandlinger om arbejderbevægelsens lokale historie; det forhindres af pladshensyn og af det store antal afhandlinger, som har overlokal interesse. Et godt overblik over disse undersøgelser får man i anmeldelsessektionen i årbogen »Archiv für Sozialgeschichte«¹, medens mindre udbredte afhandlinger, også universitetsinterne, og endnu løbende projekter bliver fortænet i forskningsoversigterne i tidsskriftet »Internationale Wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung«.²

En første mere tydelig orientering mod en socialhistorisk metodik signalerede de fra 1976 udgivne undersøgelser om den antifascistiske politik i Bremen 1945/43³, om værftsarbejderbevægelsen i Bremen 1890-1924⁴, om arbejderbevægelsen i Hamburg før 1. verdenskrig udbrud til novemberrevolutionen⁵ og om novemberrevolutionen i Hanau⁶. Undersøgelsestidsrummets snævre grænser ved tre af disse afhandlinger indsnævrede nødvendigvis mulighederne for strukturelle undersøgelser og tillod ikke, at der kom eksemplariske undersøgelser under aspektet af en ny metode; desuden forhindrede ydre omstændigheder en omfattende inddragelse i forskningen af disse vigtige afhandlinger⁷.

Disse mangler gjaldt ikke for den også i 1976 udkomne afhandling »Zwei Formen des Radikalismus in der Arbeiterbewegung«⁸ forfattet af Oldenburg-historikeren Erhard Lucas, som allerede tidligere havde udgivet vigtige bidrag til arbejderbevægelsens lokalhistorie.⁹ I den nye bog undersøgte Lucas spørgsmålet om under hvilke betingelser to forskellige slags aktionsformer fra arbejderside kunne opstå i de to byer Hamborn og Remscheid i Ruhrområdet specielt i årene 1918/19: i Hamborn den spontane aktion uden fast tilknytning til organisationer og et kortfristet perspektiv; i Remscheid den af arbejderorganisationerne kontinuerligt førte daglige kamp med et langfristet perspektiv. Det lykkedes overbevisende for Lucas at udlede plausible forklaringer på disse forskellige aktionsformer ud fra analysen af de forskellige livssammenhænge for arbejderne i disse to byer i undersøgelsestidsrummet (fra slutningen af det 19. årh. til 1933). Han kunne fremstille den proletariske livsmådes kompleksitet som dialektisk skiften mellem hverdag og politisk handlen.

Klaus Tenfeldes omfangsrige undersøgelse om minearbejderne i Ruhr-området i det 19. årh., som udkom året efter, stod i sin metodiske opfattelse og præmisser tæt ved Lucas, selv om tyngdepunktet var et andet: her blev arbejderklassen i en bestemt branche i en bestemt region undersøgt i sin struktur og dens bestemte eksistens' betingelser udarbejdet.¹⁰ Her stod den politiske handlen ikke netop i forgrunden, og således vakte undersøgelsen langt fra den opsigt som Lucas' »Zwei Formen von Radikalismus«, hvor den nye metodes nytteeffekt – forklaring af politisk forholdet sig – blev meget tydeligere.

Tilskyndet af disse afhandlingers fremkomst udviklede der sig en heftig diskussion om metoden for arbejderbevægelsens historieskrivning; i centrum stod en artikleserie i tidsskriftet »Das Argument«¹¹. Protesten rettede

sig især mod forsøget på at fremstille den socialhistoriske metode som den eneste mulige, når man beskæftigede sig med arbejdernes historie og samtidig helt at opgive den traditionelle politiske historie.

I tiden derefter udkom flere undersøgelser, som forsøgte at anvende den socialhistoriske metode for arbejderhistorieskrivning på overregionale problemer og emner. Specielt må man her lægge mærke til afhandlingen »Arbeitslosigkeit und Rationalisierung« af Eva-Cornelia Schöck om KPD's faglige politik fra 1920 til 1928¹², som især sammenlignet med en næsten samtidig om samme emne publiceret afhandling af konventionel karakter, tydelig demonstrerer de nye erkendelsesmuligheder.

Arbejderhistorieskrivningen i overregional målestok vil foreløbig dog stå over for det dilemma, at hver enkelt forsker på grund af manglen på egnede forarbejder står over for en uoverskuelig mængde materiale i form af basisdata; den lokale og regionale historieskrivnings mere overskuelige område vil i første omgang være mere velegnet. Ansatser til en videreudvikling af den lokale arbejderhistorieskrivnings metode er foreløbig forblevet sjældne; væsentlig er her dog artiklen »Regionalgeschichtsschreibung« af Detlev Peukert, som udkom i »Das Arguments« serie, og i hvilken er fremlagt et »program« for regionalhistorien som integreret socialhistorie.¹⁴ Den skal citeres her, da den meget godt genspejler forskningssituationen vedrørende metodeproblemet:

»1. Som udgangspunkt anbefales den konkrete analyse af de materielle betingelser for kapitalistisk produktion i den region eller branche som skal undersøges: produktionsforholdenes udformning fra ejendomsforhold til koncernstørrelse og de særlige betingelser for markedsføring på den ene side, vilkårene for arbejdernes beskæftigelse og lønforhold på den anden side. Dermed bør undersøgelsen af de industrielle produktivkræfters tilstand forbindes med de deraf afledte arbejdsbetingelser.

2. Derefter bør det handle om at beskrive proletariatets opståen som klasse, dets stilling i den kapitalistiske struktur. Central vil her være en beskrivelse af den proces, der fører til at en social og regional forskellig arbejderklasse bliver til en enhed.

3. Det næste skridt bør forklare hovedtyperne i den »proletariske livstilværelse«, dens forskellige elementer som arbejde, løn- og levestandard, bolig, kultur, tradition og kommunikationsformer i deres karakteristiske forbindelser.

4. Derudfra vil på den ene side arbejderklassens struktur efter typer og grupper blive tydelig, alt efter hvilke elementer der adskiller og hvilke der forener.

5. og på den anden side ville der fremstå modeller af forskellige former: for kollektiv bevidsthed og handlen.

6. I tilslutning hertil der komme en undersøgelse af den konkrete måde, hvorpå arbejderaktiviteterne sammenfattes og sammenslutes til ud-

viklingen af et selvstændigt organisatorisk og politisk udtryk for deres kampe.

7. På denne baggrund kunne man så skrive en materialistisk historie om arbejderorganisationerne og -kampene, som Lucas og Tenfelde gør det for deres områder; man kunne skrive om arbejderklassens dannelse og udformningen af dens specifikke ideologi og om styrkeforholdenes forandring under disse kampe.

Dermed viser arbejderbevægelsens historie sig på hvert af de nævnte niveauer som en dialektisk proces, der omfatter de følgende fire aspekter: for det første selvstændiggørelsen, for det andet sammenslutningen (og organiseringen), for det tredje udviklingen af specifikke politiske alternativer for alle sektorer i samfundet og for det fjerde udfoldelsen af arbejderklassens politiske aktion indtil opnåelsen af dens hegmoni«.

Foreløbig er der ikke udkommet afhandlinger, som har anvendt dette program konsekvent; tværtimod kan man konstatere en tydelig afstandtagen i de seneste to år fra dette emne i det hele taget. På nuværende tidspunkt kan det endnu ikke vurderes, om der eksisterer en dyberegående krise for historieskrivningen om arbejderbevægelsen eller om arbejderhistorieskrivningen på lang sigt har et nyt opsving i vente. Hverdagshistorieskrivningen som dens fælleshistoriske ækvivalent oplever under alle omstændigheder et stort opsving og kunne dermed have en positiv indvirkning på arbejderhistorieskrivningen.

Noter:

1. Archiv für Sozialgeschichte. Herausgegeben von der Friedrich-Ebert-Stiftung in Verbindung mit dem Institut für Sozialgeschichte Braunschweig/Bonn. Bonn-Bad Godesberg, 1963 ff.
2. Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Im Auftrage der Historischen Kommission zu Berlin herausgegeben von Henryk Skrzypczak. Berlin (West) 1964 ff.
3. Brandt, Peter. Antifaschismus und Arbeiterbewegung. Aufbau, Ausprägung, Politik in Bremen 1945/46. Hamburg 1976.
4. Hemje-Oltmanns, Dirk. Materielle Bedingungen der Entwicklung des Verhältnisses von Sozialreform und Revolution in Deutschland (1890-1924) unter besonderer Berücksichtigung der Bremer Werftarbeiterbewegung. Diss. Bremen 1977.
5. Ullrich, Volker. Die Hamburger Arbeiterbewegung vom Vorabend des Ersten Weltkrieges bis zur Revolution 1918/19. Hamburg 1976.
6. Krause, Hartfrid. Revolution und Konterrevolution 1918/19 am Beispiel Hanau. Kronberg/Ts.
7. Undersøgelserne var dengang delvis utrykte dissertationer eller udkom i små oplag til høje priser i specialforlag.
8. Lucas, Erhard: Zwei Formen von Radikalismus in der deutschen Arbeiterbewegung, Frankfurt/M. 1976.
9. Især med tre-binds-værket »Märzrevolution im Ruhrgebiet«, Frankfurt/M. 1970-78.
10. Tenfelde, Klaus. Sozialgeschichte der Bergarbeiterschaft an der Ruhr im 19. Jahrhundert. Schriftenreihe des Forschungsinstitutes der Friedrich-Ebert-Stiftung, Band 125. Bonn-Bad Godesberg 1977.

11. Das Argument. Zeitschrift für Philosophie und Sozialwissenschaften. Berlin (West). Heft 106, 108, 110. 1977/1978.
12. Schöck, Eva-Cornelia. Arbeitslosigkeit und Rationalisierung. Die Lage der Arbeiter und die kommunistische Gewerkschaftspolitik 1920-1928. Frankfurt/M.-New York 1977.
13. Eisner, Freya. Das Verhältnis der KPD zu den Gewerkschaften in der Weimarer Republik Köln/Frankfurt/M. 1977.
14. Peukert, Detlev. Zur Regionalgeschichtsschreibung der Arbeiterbewegung in: Das Argument, Nr. 110, Juli/August 1978. Seite 546 ff.